

ПЕРЕДМОВА

Постать Фіделя Кастро, безперечно, назавжди залишиться в анналах історії. Адже це дійсно титанічна у своєму роді особа, позаяк залишений ним відбиток набагато перевищує потенційні можливості, уготовані йому епохою та кордонами своєї країни. Він залишиться в історії хоча б тому, що спромігся перетнути межі часу і простору, що є характерною ознакою великих людей незалежно від нашого до них ставлення. Тому писати його біографію – неабиякий виклик: треба не тільки пройти слідами довгого і насиченого життя, а й порушити найпекучіші питання сучасної історії. Від такого глобального завдання частішає пульс, втім для історика подібні виклики – чарівна принада.

Наче цього замало, на нашому шляху з'являються інші завади. Насамперед, дві. Перша: Кастро не обмежувався тим, що проживав своє життя – він його оповідав нескінченну кількість разів у тисячу один спосіб: промови, мемуари, інтерв'ю, книжки. Він жив історією і заради історії – такий собі історик номер один для себе самого. До того ж він виявив у цій справі таку старанність і переконливість, що всі біографи так чи так заковтують його наживку і зрештою відтворюють вибудований ним самим образ. Як Улісс, уникнувший зачарування співом сирен, я спробую не піддатися цій спокусі та не забуду, що предмет мого дослідження – не червономовець, який розмовлятиме моїми словами. Ні, кожен з нас перебуватиме на своєму місці. Ба більше, на слухній відстані.

Друга складність – це першоджерела, тобто сировина історика. Їх начебто й багато, майже без кінця і краю: цілі бібліотеки. А копнути глибше – їхня численність і надійність викликає чималі сумніви. За довгі роки накопичилися дипломатичні джерела, мемуари, кореспонденція, різні дослідження. На перший погляд всього вдосталь. Крім головного: доступу до кубинських першоджерел, до паперів самого Фіделя Кастро, тут – справжнє табу. Лише подекуди, коли кубинський уряд має підстави довіряти дослідникові, мовляв, той усе висвітлюватиме під потрібним кутом, із таємничих кабінетів може виплисти на волю якийсь документ. Отже, біографи Кастро вимушені складати величезний *пазл*, збираючи докупи мільйони клаптиків різного матеріалу. Це пояснює ризик, а радше спокусу заповнювати порожнини за допомогою того, хто вже все сказав і все пояснив, тобто самого Кастро. У нас не той випадок, хоча основним джерелом цієї біографії стануть громіздкі жорна його власних слів: це справедливо, та й уникнути цього неможливо.

Існує ще один фактор ускладнення: небагато діячів на кшталт Кастро і небагато подій на зразок кубинської революції створювали і створюють стільки розбіжностей у думках. Дійсно, навколо всіх подій його життя точилися шалені пристрасті, утворюючи величезну кількість

суперечливих, часто навіть протилежних версій. Якщо коротко, життя Кастро становить поле битви. Тому краще одразу прояснити: ця біографія не претендує на розв'язання численних заплутаних вузлів історії або на викриття таємниць, здатних зарадити застарілим конфліктам. Це було б необґрунтовано через брак необхідних першоджерел, але головню через невідповідність нашій меті. Хто мріє про *сенсації*, тут їх не знайде.

Якщо вже говорити про амбіції цього твору, варто зазначити, що я жодним чином не претендую на об'єктивність, тобто на те, що нею традиційно вважається. Не через зневагу до об'єктивності, не через небажання її встановити, авжеж ні, своє завдання я бачу чітко. А тому, що у присвячених Фіделеві Кастро трудах за об'єктивність часто видається фарисейська спроба утримати баланс між учиненим добром і заподіяним злом – різниця лише у дозуванні, яке обирає оповідач. Такий метод мене не цікавить. Натомість мені кортить зрозуміти цю постать з її масштабами, визначити історичну природу цього феномена. Відтак читач самостійно, за власним бажанням відмежує добро від зла і праведне від грішного, спираючись на свої смаки, ціннісні пріоритети та вірування. Це радше питання інтелектуальної чесності, ніж об'єктивності. Отже, не бачу проблеми у тому, щоб попередити читача – мені не подобається Кастро і після стількох років досліджень не подобається дедалі більше. Але будьмо обережними: будь-який аргумент можна вивернути навиворіт, і я знаю: для декого ця біографія стане виправданням ворожості до Кастро, а в декому лише сильніше роздуває полум'я обожнювання. Втім я сподіваюся, що всі вони мимоволі стикнуться з аспектами, на які раніше у своїх уявленнях щодо Кастро не зважали. Принаймні я щиро цього прагну.

«Навіщо потрібна нова біографія Фіделя Кастро, якщо вона не викриває таємничі аспекти?» – запитає себе читач. Скільки вже написано таких біографій! Відповідь криється у назві: «останній католицький король». Таке формулювання не має на меті здивувати чи принадити, це не рекламний *спот* на продаж, а ключ для прочитання книжки – щоправда, від цього ключа розбігаються розрізнені доріжки до численних попередніх праць, але я гарантую його автентичність. Знаю, багато хто скривиться. Вже бачу розлючених кастристів: трактувати ікону марксизму-ленінізму кризь іспанську або католицьку спадщину? А ще є антикастристи, мовляв, ми боролися проти комунізму Кастро все своє життя, а ви тут перекручуєте комунізм на католицьку монархію. Несерйозно.

Хочу заспокоїти обидва табори: Кастро був комуністом, марксистом-ленінцем. Саме так він себе визначав, і немає підстав міняти обрану ним ідентичність. Але історик не обмежується передачею історії у тому вигляді, як її оповідають головні персонажі: це справа хроніста. Аналізуючи непересічну особистість, здатну викликати велику симпатію або велику огиду, неможливо утриматися від запитання: чому так склалося? Історична постать набуває потужних конотацій, коли втілює загальний ідеал

(часто штучний) великої кількості осіб, які себе з нею ідентифікують або їй протистоять. Можна сказати, що Кастро втілював ідеал комунізму. Але якого комунізму? З яких інтелектуально-духовних матеріалів збудовано комунізм людини, з дитинства зануреної у змодельований іспанським католицизмом світ? Який світогляд міг у неї сформуватися, яку систему цінностей вона здобула, яких обривів намагалася сягнути?

Історія ніколи не повторюється один в один, але достоту новою вона теж не буває, адже готується з інгредієнтів, які дістаються їй у спадок від минулого. Чому когось дивує, що комунізм Кастро, його моральний всесвіт і соціальна система наскрізь просякнуті стародавньою спадщиною? Цілком логічно, що комуністичний монарх ХХ століття став ідеальним нащадком католицьких монархів минулого: він виріс в іспано-католицькому родинному та соціальному оточенні на острові, що протягом століть фактично був Іспанією. Не менш логічною здається його презирлива реакція на поширення на Кубі та по всій Латинській Америці цінностей і практик англосаксонського, протестантського лібералізму: католицький, антиліберальний і антикапіталістичний націоналізм – це загальна риса латиноамериканської популістської традиції, в яку Фідель повною мірою вписується.

Звичайно, Кастро прищепив цю спадщину на вже підготовлене Хосе Марті тіло кубинського націоналізму, адаптуючи його основні принципи до марксистської доктрини. З християнської точки зору ця доктрина цілком природно постає мирською версією історії про обраний народ, визволений від гріха за вказівками месії, який веде його до спасіння. При тому етично-матеріальні стовпи кастристського антилібералізму повністю збігаються з принципами іспанського християнства. Перший стовп – злиття політики з релігією: завдання держави, на думку Фіделя Кастро, полягає у наверненні громадян у єдину справжню віру, тобто в ідеологію режиму через повсюдно поширений катехизм, і держава тут відіграє роль першого апостола. Другий стовп – неприпустимість плюралізму думок: нація та народ в уяві Фіделя Кастро – це живі організми, природний стан яких полягає в одностайності та гармонії, де задіяні геть всі й у кожного своя функція. При тому інакодумство та конфлікт вважаються шкідливими патологіями, що підлягають видаленню. Третій стовп – корпоративізм: кастристське суспільство на кшталт християнської спільноти колоніального періоду формувалося зі станів і масових організацій, що охоплювали всіх без винятку кубинців. Окремий індивід має тільки ті права, які йому забезпечує належність до певного стану, а інакше він вигнанець. Це соціальний устрій, де кожен є частинкою колективу і за ним невтомно пильнує гарант правовірності та єдності віри – церква, тобто партія, а над церквою-партією височіє король, сам Кастро, наділений мирськими та духовними повноваженнями. А втім немає сенсу ставити віз попереду коня. Ця теза набуватиме форм сторінка за сторінкою, і читач може спостерігати за її розвитком, якщо думка йому

здається слушною, а може не зважати на неї й просто прочитати книжку заради головного змісту, тобто як історію непересічного життя.

Зрештою, я хочу пояснити вибір пріоритетів. Перше: у цій книжці я надаю перевагу політичному, а не приватному життю Кастро. Я не заперечую важливість родини, і вона фігуруватиме в оповіді мірою того, як в цьому виникне потреба для розуміння ключових подій життя й емоційного стану Фіделя. Хоча про його родину багато писали й розповідали, вона завжди залишалась у тіні історичної місії, яку він вважав своїм призначенням. Друге: мій намір полягає у тому, щоб збалансовано подати різні етапи життя Кастро. А це не так просто, як здається: з огляду на величезну купу літератури про революцію та першу фазу кастризму і на те, що саме ці події підживлювали міф про Кастро, біографи зазвичай перебільшували їхнє значення. Від цього не просто постраждала конкретна картинка, перекрученим виявився весь сюжет: по суті, герилья* у Сьєррі-Маестрі тривала лише два роки проти сорока дев'яти, упродовж яких Кастро керував Кубою, отже, ми візьмемо за правило оцінювати кожен факт за його реальним значенням. До того ж постає питання методології: оскільки немає таких періодів особистої, кубинської або світової історії, щодо яких Кастро не запропонував би власної версії, моє завдання – оцінити ці версії з позицій сьогодення та достовірних фактів. Слова та факти: ось компас, що вестиме мене у дослідженні, наскільки це можливо. Засторога: у тексті я згадуватиму Кастро за іменем, наданим при хрещенні, тобто Фідель. Це питання зручності – щоб не плутати його з братом, якого я зватиму Рауль. Ще одна річ: деякі ключові слова вживаються по всьому тексту, це не повторення, а радше підкреслення, своєрідні сигнальні вежі, що допомагають орієнтуватися під час подорожі. І останнє: деінде читач наштовхнеться на дошкульні зауваження чи приховану іронію, не те щоб я цього прагнув навмисно, але з Фіделем (читач помітить!) протистояти спокусі неможливо.

Відважним рішенням написати цю книжку я зобов'язаний Джузеппе Галассо. Він її не побачив, бо я не квапився й не встиг її показати, але сповідаюся, вона йому б сподобалася. Я йому дуже вдячний.

Викладачка університету Куйо Габрієла Аццоні вчитала більшу частину тексту, виявляючи велику сумлінність і професійність. Її, як завжди, спостережливі коментарі та зауваження позбавили мене багатьох сумнівів. Від усього серця дякую.

Джулія і Леонардо – моя опора. Я намагаюся бути тим самим для них.

Л. Д.

* Від ісп. guerriglia – партизанська війна. – Тут і далі примітки перекладача.